

ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه سنقر بر روستاهای تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد

افسانه ملک‌حسینی* - کارشناس ارشد ترویج و توسعه کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه
علی‌اصغر میرک‌زاده- استادیار دانشکده کشاورزی، دانشگاه رازی کرمانشاه

دریافت مقاله: ۱۳۹۱/۹/۱۷ پذیرش نهایی: ۱۳۹۲/۱۲/۲۰

چکیده

روستاها در پیوند مستقیم با طرح‌های توسعه قرار دارند و این طرح‌ها تأثیرات کاملاً مشخصی بر زندگی اجتماعی و اقتصادی روستاییان می‌گذارند. امروزه تلاش می‌شود تا در قالب ارزیابی آثار توسعه‌ای طرح‌ها، منافع و مضار فعالیت‌های توسعه‌ای بر هر منطقه ارزیابی و تحلیل شوند. هدف این مطالعه بررسی آثار اجتماعی سد سلیمان‌شاه سنقر بر منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد است. برای این منظور از روش تحقیق کمی- کیفی استفاده شد و اطلاعات از طریق پرسشنامه، فن مصاحبه، مشاهده و قدم‌زدن در روستا (Transect) به‌دست آمدند. جامعه مطالعه‌شده در این پژوهش اعضای شورا و دهیاری‌های روستاهای تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی (N=۴۸) بودند که به‌صورت سرشماری مطالعه شدند. جامعه آماری تحقیق را کلیه روستاییان سرپرست خانوار روستاهای پایین‌دست سد (N=۱۲۷۳) تشکیل دادند، که ۳۰۰ نفر از آنها براساس جدول مورگان به‌عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. برای تحلیل داده‌ها از مدل موریس در بخش کمی و از فن تدوین نقشه‌های ذهنی و تحلیل محتوا در بخش کیفی استفاده شد. نتایج تحلیل محتوا نشان دادند که آثار مثبت و منفی اجتماعی سد سلیمان‌شاه در ۱۰ دسته کلی خلاصه می‌شود: ۱. افزایش امید به زندگی؛ ۲. بهبود امنیت منطقه؛ ۳. توسعه توریسم؛ ۴. افزایش ماندگاری در روستا؛ ۵. افزایش اشتغال؛ ۶. کاهش فقر؛ ۷. وحدت و انسجام اجتماعی؛ ۸. تقویت سرمایه اجتماعی؛ ۹. توسعه ناموزون؛ و ۱۰. نقض حقوق اساسی مردم. نتایج حاصل از مدل موریس نشان دادند که روستاهای خوب کبودعلیا و قروه در برخورداری از شاخص‌های اجتماعی به‌ترتیب رتبه اول و آخر را به‌دست آورده‌اند.

کلیدواژه‌ها: اثرات اجتماعی، ارزیابی، سد سلیمان‌شاه، سنقر، طرح‌های توسعه.

مقدمه

تجربه سال‌های متمادی اقدامات توسعه‌ای براساس رویکرد اقتصادی و بدون ملاحظات زیست‌محیطی، فرهنگی، و اجتماعی این اقدامات، چندان خوشایند نبوده است. دستیابی به اهداف اقدامات توسعه‌ای، افزون بر فرایندهای اقتصادی نیازمند فراهم‌شدن شرایط اجتماعی ویژه‌ای است. هر اقدام توسعه‌ای احتمالاً تأثیراتی منفی به‌همراه دارد که بی‌توجهی به آنها طیفی از مشکلات، نظیر مقاومت مردم و مشارکت‌نکردن آنها را در پیشبرد اقدامات به‌دنبال خواهد داشت. اقدامات توسعه‌ای افزون بر پیامدهای مثبت‌شان، مسائلی نظیر فرسایش سرمایه اجتماعی، تخریب زیست‌محیطی، ایجاد تضاد میان دولت و مردم، آسیب‌های اجتماعی، نقض حقوق قانونی مردم، و ایجاد تبعیض‌های اجتماعی را نیز به‌همراه دارند و بروز مسائل مرتبط با هر یک از این مقوله‌ها دقیقاً ضد توسعه به‌شمار می‌آید (فاضلی، ۱۳۸۹، ۱۱). ورود صنعت به اجتماعات محلی موجب دگرگونی‌هایی در ساختار اکولوژیکی منطقه، روابط اقتصادی و اجتماعی، شیوه معیشت، و سبک زندگی مردم می‌شود که معمولاً با توسعه صنعتی منطقه همراه خواهد بود. در خلال جریان توسعه صنعتی نباید از کنار تغییرات ایجادشده در اجتماعات محلی با بی‌تفاوتی گذشت و به جامعه و مردم بومی منطقه مجاور طرح‌های توسعه‌ای بی‌توجه بود، چراکه توسعه صنعتی و توسعه اجتماعی با یکدیگر پیوند متقابل دارند. قضاوت‌های سطحی درمورد افراد و گروه‌های ذی‌نفع در پروژه و نبود تعامل مناسب با آنها و براساس انتظارات و ارزش‌های آنان، مشکلات و موانع بسیاری را در اجرای پروژه‌ها ایجاد می‌کند (طالبیان و عمرانی مجد، ۱۳۸۵، ۲). این امر موجب نادیده‌گرفتن محدودیت‌های اجتماعی، ارزش‌ها و نگرش‌های افراد جامعه محلی، دست‌کم‌گرفتن گروه‌های ذی‌نفع و مرجع و در نتیجه بروز مشکلات و زیان‌های فراوان بر سر راه پروژه‌های ملی و منطقه‌ای می‌شود (Cernea & Kudat, 1997, 7). بررسی‌ها نشان می‌دهند از آنجاکه مکان‌یابی پروژه‌ها بیشتر براساس توجیه اقتصادی و سیاسی انجام می‌شوند، گاه ممکن است اهداف پروژه با بعضی شرایط اجتماعی-اقتصادی جامعه محلی در تقابل قرار گیرند، که منجر به رفتارهای دور از انتظار طرفین (مجری پروژه و اجتماع محلی)

می‌شود. بنابراین به منظور تحقق و سامان‌دهی توسعه اجتماعی، انجام ارزیابی اجتماعی قبل و بعد از اجرا و همچنین در حین انجام پروژه (فراپندی) در کنار ارزیابی‌های اقتصادی و محیط‌زیستی که عمدتاً برای پروژه‌های سدسازی انجام می‌شود، می‌تواند موجب افزایش رفاه اجتماعی، مشارکت، و هم‌سویی مردم بومی با طرح‌های توسعه‌ای و صرفه‌جویی اقتصادی و دستیابی هرچه بیشتر به اهداف پروژه‌ها گردد. در بخش صنعت و طرح‌های توسعه همان‌گونه که مدیریت و مهندسی عوامل اقتصادی و محیط‌زیستی انجام می‌شود، لازم است عوامل اجتماعی مرتبط با پروژه نیز مدیریت شوند تا بتوان از طریق توسعه اقتصادی و صنعتی به توسعه اجتماعی در جامعه محلی دست یافت. بنابراین با توجه به پیچیدگی جوامع محلی و ارتباط شدید مؤلفه‌های مختلف مؤثر بر رفتار آنها (مؤلفه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، و مذهبی) و تنوع تفاوت‌های این مؤلفه‌ها در جوامع و اجتماعات مختلف محلی، مطالعه در این زمینه ضرورت می‌یابد. این مطالعه در خصوص اجتماعات محلی مرتبط با پروژه و ارزیابی تأثیرات متقابل اجتماعی پروژه‌ها و اجتماعات محلی برای کاهش تأثیرات نامطلوب و افزایش تأثیرات مثبت در پروژه‌های سدسازی و ایجاد زمینه توسعه پایدار در منطقه صورت می‌گیرد. مطلوب آن است که مجموعه عوامل فنی، اقتصادی، زیست‌محیطی، و اجتماعی در یک بسته و به صورت فرایندی در کلیه مراحل پروژه مدیریت شوند تا مهندسی اجتماعی به‌طور کامل صورت گیرد (طالبیان و عمرانی مجد، ۱۳۸۵، ۲).

ارزیابی تأثیرات اجتماعی (اتا) رویکردی کاربردی در علوم اجتماعی است که از ابتدای دهه ۱۹۷۰ و در پی بروز عوارض منفی ناشی از اقدامات توسعه‌ای شکل گرفت. نخستین مطالعات جدید درباره تأثیرات اجتماعی و اقدامات توسعه‌ای، با بررسی تأثیرات احداث خط لوله نفت بر بومیان منطقه آلاسکا آغاز شد. پرداختن به مقوله‌های اجتماعی-فرهنگی از آن زمان به بعد به یکی از مؤلفه‌های اصلی در ارزیابی تأثیرات طرح‌های توسعه تبدیل شد (فاضلی، ۱۳۸۹، سایت توسعه‌پژوهان معاصر). بکر معتقد است مردم دنیای توسعه‌یافته با شنیدن نام «اتا» معمولاً یاد طرح‌های عمرانی بزرگ نظیر ساخت سدها می‌افتند، که بر زندگی هزاران نفر تأثیر می‌گذارد

(بکر، ۱۹۹۷، ۲). تعاریف مختلفی از «اتا» وجود دارد، اما طبق تعریف «کمیته بین‌سازمانی راهبردها و اصول ارزیابی پیامدهای اجتماعی» انا به معنی تلاش برای ارزیابی کردن تأثیرات اجتماعی احتمالی ناشی از اقدامات و سیاست‌های خاص و اجرای برنامه‌های دولتی مشخص از جمله اختصاص دادن زمین‌های زیاد به پروژه‌های استحصال منابع طبیعی است (Interorganizational Committee, 1995, 12). به عقیده وسترن و لینچ ارزیابی تأثیر اجتماعی، ارزیابی پیامدهای سیاست‌های مختلف است. آنان هر فرایند سیاست‌گذاری را شامل چهار مرحله می‌دانند: ۱. صورت‌بندی سیاست‌های مختلف و جایگزین یکدیگر؛ ۲. انتخاب سیاستی برای اجرا؛ ۳. اجرای سیاست انتخاب‌شده؛ و ۴. ارزیابی و اصلاح (Western & Lynch, 2000, 36). تحلیل تأثیر اجتماعی، ابزاری برای مرحله دوم است، هرچند در مرحله چهارم نیز از آن استفاده می‌شود. ارزیابی پیامدهای اجتماعی نوعی خاص از ارزیابی اجتماعی برای تشخیص تأثیرات پروژه‌های خاص و تعیین راهبردهای غلبه بر این پیامدها یا حذر کردن از آنهاست. زمینه‌های کاربرد ارزیابی تأثیر اجتماعی از دیدگاه فینستربوش اینها هستند: ۱. تغییرات جمعیتی؛ ۲. تغییرات در اشتغال؛ ۳. جابه‌جایی مکانی؛ ۴. برهم‌خوردن ساختار محل‌های مکان زندگی مردم؛ ۵. تأثیرات سروصدا؛ ۶. تأثیرات زیباشناختی؛ ۷. تغییرات در دسترسی مردم به امکانات؛ ۸. تأثیرات بر تسهیلات فراغت و تفریح؛ ۹. بهداشت و ایمنی؛ ۱۰. بررسی واکنش‌های مردم؛ ۱۱. تأثیرات بر اجتماع محلی؛ و ۱۲. تغییرات در کاربری زمین (Western & Lynch, 2000, 36).

اینکه هر فعالیت انسانی روی طبیعت تأثیراتی می‌گذارد، اصلی انکارناپذیر است. این تأثیرات در واقع چشم‌اندازی از فعالیت‌های انسان هستند و شناخت آنها می‌تواند نقاط ضعف و قوت برنامه‌ها را نشان دهد و به هدفمند شدن و قانونمندی برنامه‌ها در نقاط مختلف یاری رساند. پروژه‌های سدسازی نیز دارای تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم بر رفتارهای اقتصادی و اجتماعی روستاییان و بهره‌برداران هستند که شناخت آنها و تعیین نقاط ضعف و قوت‌شان می‌تواند بر چگونگی اجرای بهتر و مناسب‌تر این‌گونه عملیات و پروژه‌ها در آینده مؤثر باشد. سازوکار

شناخت تأثیرات درواقع ابزار اجرایی مهمی برای مدیران و مجریان این‌گونه برنامه‌ها محسوب می‌شود، زیرا ضمن اینکه پیشرفت برنامه‌ها را اندازه‌گیری و تبیین می‌کند، آثار این‌گونه سیاست‌ها و پروژه‌ها را نیز بر گروه‌های مختلف به‌ویژه روستاییان- مشخص می‌سازد. هدف کلی پژوهش حاضر، ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه بر منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد است.

پیشینه نگاه‌ها

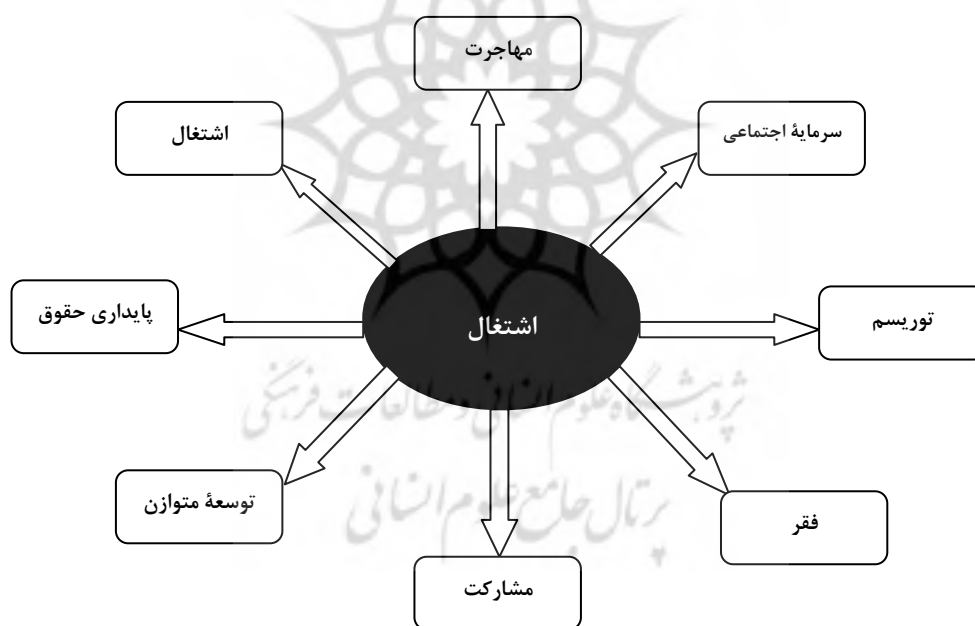
بیات (۱۳۸۶، ۱) در مطالعه‌اش به این نتیجه رسید که به‌رغم صرف هزینه‌های گزاف مادی و معنوی، وقفه زمانی بین آبادی زمین‌های کشاورزی و زمان احیای مجدد، فروش زمین‌های کشاورزی برای کاربری مسکونی و صنعتی، مشارکت‌ندادن روستاییان، عدم اعتماد کامل مردم به وعده‌های مسئولان، ریسک‌ناپذیری کشاورزان، انحراف طرح در سال‌های پیش از اجرا، بیش از یک دهه فاصله زمانی بین انجام طرح‌های مطالعاتی و بهره‌برداری از پروژه، و تمایل نداشتن کشاورزان به مشارکت مالی، از موانع تحقق اهداف به‌شمار می‌آیند. در بررسی دیگر، رحمتی و نظریان (۱۳۸۸، ۶۳) به این نتیجه رسیدند که احداث سد آثار اقتصادی و اجتماعی منفی فراوانی در پی دارد و این تبعات برای جوامع روستایی که به‌دلیل شرایط خاص جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی کاملاً به محیط جغرافیایی وابسته‌اند، دوچندان است.

نتایج مدل سوات این تحقیق حاکی از آن است که اسکان اجباری در وضعیت مخاطره‌آمیزی قرار دارد و تهدیدهای زیادی متوجه آن است، همچنین استفاده از راهبرد اقتضایی در برنامه‌ریزی‌ها یکی دیگر از نتایج این مدل بود. بنی‌اسدی (۱۳۷۴، ۱) در مطالعه خود به این نتیجه رسید که اجرای طرح در منطقه در کاهش مهاجرت و افزایش اشتغال تأثیر داشته است. نتایج مطالعه شایان و همکاران (۱۳۸۸، ۲۰) حاکی از کاهش سطح زیر کشت، تأثیرگذاری منفی بر پایاب سد کارده از نظر اقتصادی، اجتماعی و محیطی، و نارضایتی بیش از ۸۰ درصد بهره‌برداران پایاب سدها از مدیریت دولتی حاکم بر منابع آب و نحوه توزیع آن است.

طبق نتایج پژوهش آنها بهره‌برداری و مدیریت منابع آب در حوضه رودخانه‌های کارده و بیدواز با رویکرد مشارکتی اجتناب‌ناپذیر است. کریمی و همکاران (۱۳۹۱، ۳۳) از مطالعه‌شان به این نتیجه رسیدند که کارخانه ذوب آهن کردستان بیشترین تأثیر کاهش را بر مشارکت روستاییان در پروژه‌های توسعه روستایی و بیشترین تأثیر افزایش را در بخش زیرساختی داشته است. دفتر استانداردها و معیارهای فنی معاونت پژوهش و مطالعات پایه شرکت مدیریت منابع آب ایران (۱۳۸۴، ۲۳) تأثیر سدها بر محیط اجتماعی در مراحل اجرا و بهره‌برداری را چنین خلاصه کرده است: ۱. تأثیر بر عوامل اجتماعی، تغییر جمعیت، تغییر ساختار سنی جمعیت، و بعد خانوار؛ ۲. تأثیر بر درصد باسوادان و افزایش یا کاهش تخصص‌های حرفه‌ای در منطقه طرح؛ ۳. تأثیر عملیات ساختمانی و بهره‌برداری بر مهاجرت‌ها؛ ۴. تأثیر بر ساختار اجتماعی؛ تعداد افراد؛ وضعیت سنی؛ بعد خانوار؛ ورود جمعیت‌های متفاوت کارگر، متخصص، و مدیران؛ بررسی افزایش، و کاهش میزان سواد و تحصیلات کارگران و نیروی کار؛ ۵. تغییرات گروه‌های روستایی دارای زمین و آنهایی که زمین از دست می‌دهند؛ ۶. جابه‌جایی اجباری افراد، تعدادی که باید جابه‌جا شوند، میزان گرامتی که باید به آنها پرداخت شود و عوارض ثانویه مهاجرت‌شان به شهرها یا شغل‌های کاذب یا اشتغال دوباره در عملیات سدسازی و بهره‌برداری بعد از آن؛ و ۷. تأثیر جابه‌جایی انسان‌ها و ازدست‌دادن خانه و مزرعه و عوارض ثانویه گرامت درمقابل جابه‌جایی افراد.

پیامدهای اجتماعی پروژه‌های توسعه و سدهای بزرگ به‌گونه‌ای است که گرچه بسیاری از مردم از خدمات و منافع سدها بهره‌مند می‌شوند، اما ساخت و بهره‌برداری از آنها پیامدهای منفی اجتماعی و انسانی بسیاری دارد (کمیسیون جهانی سدها، ۱۳۸۶، ۱۵۳). نتایج ارزیابی شکوری و عسگری (۱۳۹۱، ۱۱۹) نشان می‌دهند که برنامه‌های مسکن روستایی اثربخشی خوبی در زمینه صدور پروانه، نظام فنی روستایی، تسهیلات بهسازی، و تعمیرات دارند و عملکردشان در زمینه آموزش بناهای محلی ضعیف است. نتایج ارزیابی تأثیرات نیز تأثیر خوب مجموعه برنامه‌ها بر کیفیت ساخت‌وساز را در روستاهای مرکزی استان نشان می‌دهد. یافته‌های

تحلیل یاری حصار و همکاران (۱۳۹۰، ۸۹) نشان می‌دهند که کلان‌شهر تهران نه تنها منجر به پایداری سکونتگاه‌های روستایی واقع در حوزه نفوذ خود نشده، بلکه به ناپایداری بیشتر آنها نیز انجامیده است. در حوزه مطالعه‌شده مذکور برخلاف تصور رایج- پایداری ابعاد زیست‌محیطی در مقایسه با دیگر ابعاد بیشتر است. مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهند که پژوهشگران در مطالعات‌شان به تأثیر اجتماعی برخاسته از پروژه‌های توسعه توجه داشته‌اند و کوشیده‌اند با شناخت تأثیرات متفاوت، کارایی و اثربخشی پروژه‌های توسعه و اهمیت آن را بیان کنند. با توجه به یافته‌های تحقیقات اشاره‌شده و همچنین شناسایی تأثیرات اجتماعی در پروژه‌های مختلف توسعه در ایران، چارچوب مفهومی تحقیق در شکل ۱ ارائه می‌شود.

شکل ۱. چارچوب مفهومی تحقیق

مواد و روش‌ها

منطقه مطالعه شده

سد مخزنی سلیمان شاه در استان کرمانشاه و در فاصله ۱۰۲ کیلومتری شهر کرمانشاه، ۱۵ کیلومتری شهر سنقر، ۲ کیلومتری روستای سلیمان شاه و در مختصات جغرافیایی ۳۲ درجه و ۴۷ دقیقه طول شرقی و ۲۰ درجه و ۵۲ دقیقه عرض شمالی روی رودخانه گاوهرود از شاخه‌های اصلی رودخانه سیروان واقع در ایران است محدوده شبکه آبیاری و زهکشی دشت سنقر نیز در غرب شهر سنقر بین مدارهای ۴۷ درجه و ۲۷ دقیقه تا ۴۷ درجه و ۳۵ دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۵۳ دقیقه عرض شمالی واقع شده است.

روش انجام تحقیق

این مطالعه از نظر رویکرد کلی از نوع پژوهش‌های کمی-کیفی و از نظر هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی است. هدف کلی پژوهش حاضر ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان شاه بر منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد است. این پژوهش در سال ۱۳۹۰ و در منطقه تحت پوشش سد سلیمان شاه در شهرستان سنقر انجام شد. به منظور جمع‌آوری داده‌ها در دو بخش کمی و کیفی از پرسشنامه، مصاحبه‌های عمیق، مشاهده‌های میدانی، و قدم‌زدن در روستا (Transect) استفاده شد. جامعه مطالعه شده بخش کیفی (N=۴۸) اعضای شورا و دهیاری‌های روستاهای تحت پوشش سد بودند که به صورت سرشماری مطالعه شدند. جامعه آماری بخش کمی تحقیق (N=۱۲۷۳) شامل کلیه روستاییان سرپرست خانوار روستاهای پایین دست سد بود که ۳۰۰ نفر از آنها براساس جدول مورگان به عنوان نمونه آماری انتخاب و طبق روش نمونه‌گیری طبقه‌ای با انتساب متناسب بین روستاهای تحت پوشش توزیع شدند. نمونه‌ها درون هر روستا به صورت تصادفی توزیع شدند. برای تحلیل داده‌ها از مدل موریس در بخش کمی و از فن تدوین نقشه‌های ذهنی و تحلیل محتوا در بخش کیفی استفاده شد. برای رسیدن به هدف

رتبه‌بندی روستاهای تحت پوشش سد سلیمان‌شاه براساس شاخص‌های اجتماعی در بخش کمی پژوهش از مدل موریس استفاده شد.

یافته‌ها

یافته‌های بخش کیفی

نتایج حاصل از مفهوم‌پردازی و شکل‌دهی به متن مصاحبه‌های صورت‌گرفته با جامعه مطالعه شده در خصوص تأثیر اجتماعی سد مذکور پس از تحلیل، در جدول ۱ نشان داده شده است. تأثیرات اجتماعی سد مذکور را در قالب ۱۰ موضوع محوری می‌توان دسته‌بندی و بررسی کرد. نخست، امید به زندگی که برگرفته از اهمیت آب در زندگی است و با ۳ کد در قالب این جمله‌ها بیان شده است: الف) «آب و آبادانی» با ۲۹ فراوانی؛ ب) زندگی ما در آب خلاصه می‌شود (آب یعنی زندگی) با ۶ فراوانی؛ و ج) آب سد منطقه ما را به گلستان تبدیل می‌کند با ۵ فراوانی. موضوع محوری حفظ امنیت منطقه برگرفته از برقراری آرامش و امنیت منطقه با ۴ کد شکل گرفته است. توریسم موضوع محوری دیگری است که ۳ موضوع اولیه را دربرگرفته است: ۱. افزایش ترافیک؛ ۲. توسعه راه‌ها و ارتباطات روستایی (۳ کد نمایانگر)؛ و ۳. جذب گردشگر با یک کد و ۱۵ فراوانی. ماندگاری در روستاها موضوع محوری دیگری است که از ۲ موضوع اولیه شکل گرفته است: ۱. کاهش مهاجرت (۳ کد نمایانگر) و ۲. مهاجرت معکوس (یک کد نمایانگر با ۵ فراوانی). موضوع محوری اشتغال به‌طور کلی از دو جنبه بررسی می‌شود: بسترسازی اشتغال غیرکشاورزی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم. اشتغال در قالب ۴ موضوع اولیه شکل گرفته است: الف) مشاغل غیرکشاورزی که در این زمینه ایجاد زمینه لازم برای شغل دوم و وفور مشاغل غیرکشاورزی در روستاهای منطقه ذکر شده است؛ ب) تأمین نیروی کار سد با یک کد نمایانگر و ۵ فراوانی؛ ج) کاهش بیکاری که در این خصوص پیداکردن شغل و رفع بیکاری در منطقه عنوان شده است؛ و د) افزایش تخصص‌های حرفه‌ای که با یک کد نمایانگر و ۱۰ فراوانی به آن اشاره شده است.

بسترسازی اشتغال کشاورزی به صورت مستقیم و غیرمستقیم از دیگر تأثیرات اجتماعی است، که این موضوع محوری از موضوع اولیه افزایش علاقه جوانان به کشاورزی (۳ کد) شکل گرفته است. کاهش فقر موضوع محوری دیگری است که از موضوع اولیه بهبود وضعیت اقتصادی منطقه با ۳ کد رونق کشاورزی به دلیل احداث سد با ۲۰ فراوانی، ایجاد مشاغل غیرکشاورزی با ۹ فراوانی، و افزایش درآمد با ۱۱ فراوانی شکل گرفته است. وحدت و انسجام اجتماعی از دیگر تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه است که از موضوع اولیه اتحاد مردم با ۳ کد و ۹ فراوانی (۱۸/۸۳ درصد) شکل گرفته است. موضوع محوری هشتم تأثیرات اجتماعی سد سلیمان‌شاه است که به موضوع سرمایه اجتماعی اشاره دارد و از دو مؤلفه مشارکت و کاهش دعاوی شکل گرفته است. توسعه نامتوازن یکی دیگر از تأثیرات سد سلیمان‌شاه بوده است که از دو موضوع اولیه شکل گرفته است: الف) توسعه نسبی برخی روستاها در مقایسه با سایر روستاها با ۵ کد نمایانگر و ۲۸ فراوانی؛ و ب) واگذارنشدن مشاغل غیرکشاورزی به مردم منطقه با یک کد و ۲ فراوانی.

نقض حقوق اساسی مردم ۵ موضوع اولیه مسائل و مشکلات اجتماعی مردم روستاهای منطقه تحت پوشش سد را در بر گرفته است: الف) از بین بردن تعلقات اجتماعی فرهنگی که با ۲ کد نمایانگر نشان داده شده است؛ ب) غرقاب شدن دو روستا (قلعه جوق و قمام) که با نابودی خانه‌ها، مزارع و باغ‌ها در ۱۲ تکرار نشان داده شده است؛ ج) عدم تعهد و نابرابری در پرداخت غرامت‌ها که در این خصوص به پایین بودن مبلغ غرامت‌های پرداختی، توزیع نابرابر غرامت‌ها در روستاهای مختلف، و پرداخت نشدن به موقع غرامت‌ها اشاره شده است؛ د) جابه‌جایی اجباری افراد، در این خصوص به جابه‌جایی مردم و ازدست‌دادن شغل اولیه به علت جابه‌جایی اشاره شده است؛ و ه) کاهش امنیت منطقه که در این خصوص به ورود افراد غریبه به روستاهای منطقه تحت پوشش سد و همچنین افزایش ترافیک‌های جاده‌ای اشاره شده است.

جدول ۱. مفهوم‌پردازی و شکل‌دهی به متن مصاحبه‌های انجام‌شده با اعضای شورا و دهیاری‌های روستاهای منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد سلیمان‌شاه در خصوص تأثیرات اجتماعی سد^۱

جهت اثر	موضوع محوری	موضوع اولیه	درصد	F	عبارت‌های توصیف‌کننده
مثبت	افزایش امید به زندگی	درک بیشتر اهمیت آب در زندگی	۶۰	۲۹	آب و آبادانی
			۱۲/۵	۶	آب سد، منطقه ما را به گلستان تبدیل می‌کند.
			۱۰/۵	۵	زندگی یعنی آب
مثبت	بهبود امنیت منطقه	آرامش نسبی به دلیل حفظ امنیت منطقه	۶/۲۵	۳	حذف عاملان «دسک» از روستاها
			۲۰/۸	۱۰	در چند سال اخیر آمار سرعت در منطقه کاهش یافته است.
			۸/۳۳	۴	به علت رونق کشاورزی و افزایش درآمد ناشی از آن، دست‌درازی به اموال مردم در منطقه به صفر رسیده است.
			۱۰/۵	۵	به علت کاهش بیکاری در منطقه مشکلات اجتماعی ناشی از این معضل اجتماعی کاهش یافته است.
مثبت	توسعه تورسم	رونق تردد و تعاملات برون‌گروهی توسعه راه‌ها و ارتباطات روستایی جذب گردشگر	۲۰/۸	۱۰	از زمان احداث سد مذکور جاده‌های منطقه خیلی شلوغ‌اند.
			۱۸/۷۵	۹	راه‌های بین مزارع ما بهتر شده است.
			۱۰/۵	۵	چند جاده به‌خاطر سد احداث و آسفالت شده است.
			۴	۲	سهولت رفت‌وآمد به شهر
			۳۱/۲۵	۱۵	گردشگران از سد و منطقه بازدید می‌کنند.
مثبت	افزایش ماندگاری در روستاها	کاهش مهاجرت	۲۵	۱۲	ماندگاری در روستا بسته به کشاورزی و کشاورزی بسته به آب است و با آب این سد مردم در روستاها می‌مانند.
			۵۸/۳۳	۲۸	رونق کشاورزی به دلیل احداث سد مذکور، ما را از رفتن منصرف می‌کند.
		کاهش بیکاری	۱۰/۵	۵	خیلی از افرادی که مهاجرت کردند تصمیم به برگشت دارند.
			۱۴/۵	۷	اشخاصی در روستا بودند که شغل نداشتند و با آمدن سد به نوعی صاحب شغل شدند.
			۱۰/۵	۵	سد، بیکاری را در منطقه کاهش داده است.

۱. علائم F و درصد به ترتیب فراوانی و درصد پاسخگویان را نشان می‌دهند.

۲. دسک (واژه‌ای محلی): افرادی در روستا که به نوعی با سارق‌ها همکاری داشته‌اند.

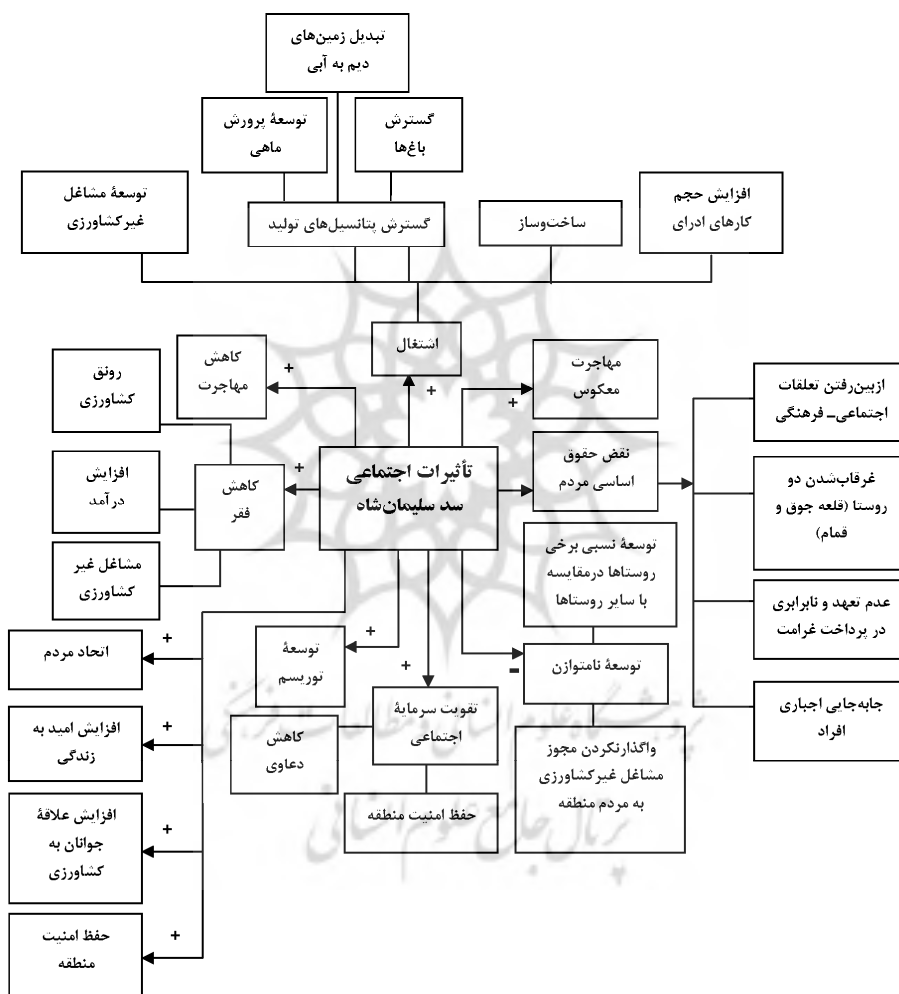
ادامه جدول ۱. مفهوم‌پردازی و شکل‌دهی به متن مصاحبه‌های انجام‌شده با اعضای شورا و دهیاری‌های روستاهای منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد سلیمان‌شاه در خصوص تأثیرات اجتماعی سد

جهت اثر	موضوع محوری	موضوع اولیه	درصد	F	عبارت‌های توصیف‌کننده
مثبت	بسترسازی اشتغال کشاورزی به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم	افزایش تخصص‌های حرفه‌ای	۲۰/۸۳	۱۰	کسب مهارت‌های تخصصی سد و یادگیری آن
		افزایش علاقه جوانان به کشاورزی	۶/۲۵	۳	تحت پوشش قرارگرفتن زمین‌های کشاورزی روستاهای منطقه، رقابت جوانان را بر سر خرید زمین کشاورزی افزایش داده است.
			۳۵/۴۱	۱۷	افزایش بازدهی زمین‌های کشاورزی، جوانان را به روستا و کشاورزی علاقه‌مند کرده است.
			۲۷/۰۸	۱۳	خیلی از جوانان منطقه آینده خود و خانواده‌شان را در کشاورزی می‌بینند.
مثبت	وحدت و انسجام اجتماعی	اتحاد مردم	۱۰/۵	۵	پیش از احداث سد، به‌دلیل کمبود آب، درگیری‌های زیادی بین مردم وجود داشت که باعث تفرقه بین مردم می‌شد اما بعد از احداث سد این موارد کاهش پیدا کرده است.
			۸/۳۳	۴	احداث سد مذکور به‌طریق مختلف مردم روستاها را به هم نزدیک کرده است.
مثبت	تقویت سرمایه اجتماعی	فراهم‌آوردن زمینه‌های همکاری (افزایش مشارکت)	۱۴/۵	۷	مشارکت مردم در سایر پروژه‌های توسعه به‌مراتب بیشتر شده است.
			۱۶/۶۶	۸	مشارکت در سرمایه‌گذاری‌های جمعی در زمینه‌های مختلف
			۲۲/۹۱	۱۱	وفور کارهای دسته‌جمعی در روستاها
			۴	۲	یکپارچه‌سازی زمین‌ها در جهت نصب سیستم‌های آبیاری تحت فشار
			۱۸/۷۵	۹	مردم روستاها در زمینه واگذاری زمین برای احداث کانال‌های آبیاری همکاری و مشارکت خوبی داشتند.
		۱۰۰	۴۸	پیش از احداث سد، اکثر دعاوی به‌دلیل کمبود آب بود (مخصوصاً در فصل بهار) اما بعد از احداث کاهش یافته است.	

ادامه جدول ۱. مفهوم‌پردازی و شکل‌دهی به متن مصاحبه‌های انجام‌شده با اعضای شورا و دهیاری‌های روستاهای منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد سلیمان‌شاه در خصوص تأثیرات اجتماعی سد

جهت اثر	موضوع محوری	موضوع اولیه	درصد	F	عبارت‌های توصیف‌کننده
منفی	توسعه نامتوازن	توسعه نسبی برخی روستاها درمقایسه با سایر روستاها	۱۴/۵	۷	روستاهای نزدیک سد بیشترین بهره را از آب سد می‌برند.
			۱۰/۵	۵	مسئولان به روستاهای نزدیک سد توجه بیشتری نشان دادند.
			۴	۲	بیشتر نیروی کار سد از روستاهای نزدیک به سد بودند.
			۱۶/۶۶	۸	روستاهای نزدیک سد از نظر گردشگری بیشتر مورد توجه‌اند.
			۱۲/۵	۶	روستاهای نزدیک به سد غرامت بیشتری دریافت کردند.
		۴	۲	واگذاری مشاغل غیرکشاورزی مربوط به سد به افراد شهری (سنقر)	
منفی	نقض حقوق اساسی مردم	از بین رفتن تعلقات اجتماعی - فرهنگی	۶/۲۵	۳	جابه‌جایی قبرستان دو روستا به واسطه احداث سد
			۱۰/۵	۵	زیرآب رفتن مسجد به واسطه سد مذکور
		غرقاب شدن دو روستای (قلعه جوق و قمام)	۲۵	۱۲	به واسطه احداث سد مذکور مردم دو روستا خانه‌ها، مزارع و باغات خود را از دست دادند.
			۶/۲۵	۳	پایین بودن مبلغ غرامت‌های پرداختی
		عدم تعهد و نابرابری در پرداخت غرامت‌ها	۴	۲	توزیع نابرابر غرامت‌ها در روستاهای مختلف
			۱۲/۵	۶	پرداخت نشدن به موقع غرامت‌ها
		جابه‌جایی اجباری افراد	۱۰/۵	۵	جابه‌جایی مردم
			۱/۵	۷	از دست دادن شغل اولیه به علت جابه‌جایی
		کاهش امنیت منطقه	۱۰/۵	۵	ورود افراد غریبه به روستاهای منطقه
			۲۰/۸۳	۱۰	افزایش ترافیک‌های جاده‌ای

به منظور ریشه‌یابی و نحوه تأثیرگذاری اجتماعی احداث سد بر منطقه تحت پوشش سد سلیمان شاه، تکنیک تدوین نقشه‌های ذهنی به کار گرفته شد و شکل ۲ به دست آمد.

شکل ۲. تأثیرات اجتماعی سد سلیمان شاه در قالب نقشه ذهنی (Mind Mapping)

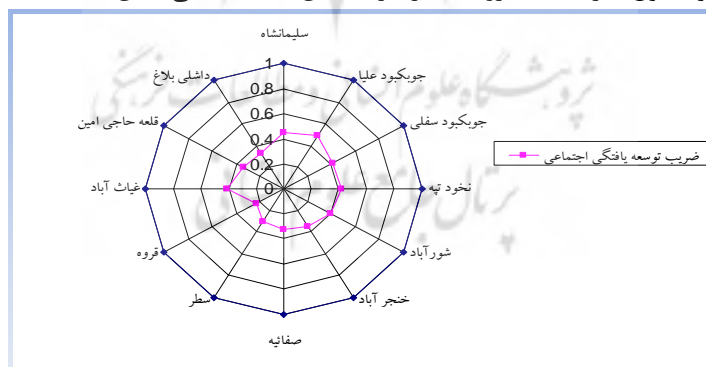
یافته‌های بخش کمی

ویژگی‌های فردی، حرفه‌ای، و اجتماعی-اقتصادی بهره‌برداران

نتایج آمار توصیفی نشان داد که بهره‌برداران مطالعه‌شده در دامنه سنی ۷۰-۲۰ سال و با میانگین ۴۶/۶۸ سال بودند. اکثر بهره‌برداران مرد با شغل اصلی کشاورزی و در طبقه درآمدی ۲۰۰۰۰۰-۴۰۰۰۰۰ تومان بودند و ۳ تا ۵ نفر را در تکفل خود داشتند. متوسط میزان زمین‌های زراعی و باغی بهره‌برداران سد سلیمان‌شاه ۹/۳ هکتار (انحراف معیار ۶/۱۲) بود.

نتایج مدل موريس

در این بخش ۲۴ شاخص طراحی شد که اطلاعات ۲۰ شاخص به‌دست آمد. در مجموع ۲۰ شاخص در این بخش وارد مدل موريس شدند. طبق نتایج، روستای جوب‌کبود علیا با کسب بالاترین ضریب از نظر شاخص‌های اجتماعی (۰/۴۹) در بین سایر روستاها در این بخش رتبه ۱ را به‌دست آورد و پس از آن روستای سلیمان‌شاه با ضریب ۰/۴۵ قرار گرفت. روستای قروه با کمترین ضریب توسعه‌یافتگی در شاخص‌های اجتماعی، رتبه دوازدهم را در میان ۱۲ روستای تحت پوشش سد سلیمان‌شاه به‌دست آورد، که نامطلوب‌ترین وضعیت را از نظر شاخص‌های اجتماعی نشان می‌دهد و روستای سطر با فاصله کمی از روستای قروه در رتبه یازدهم قرار گرفت. در شکل ۳ و جدول ۲ رتبه‌بندی روستاها از نظر شاخص‌های اجتماعی نشان داده شده است.

شکل ۳. مقایسه وضعیت روستاهای مختلف تحت پوشش سد از نظر شاخص‌های اجتماعی
منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۲. مقدار حداقل و حداکثر هر شاخص برای محاسبه شاخص ناموزونی موريس

انحراف معیار	میانگین	حداقل	حداکثر	علامت اختصاری	شاخص
۰/۴۶	۰/۳۹	-۹۷/۵	۰	۴۸۱	درصد افرادی که حضور نیروهای سد را باعث تغییر منفی در فرهنگ می‌دانند.
۰/۳۳	۰/۵۱	۱۸/۵۰	۵۲/۴۰	۴۹۱	درصد افرادی که معتقدند تعامل با دست‌اندرکاران سد باعث ایجاد الگوهای فرهنگی مطلوب در مردم منطقه شده است.
۰/۲۶	۰/۷۱	۰	۵۷/۲۰	۵۰۱	درصد مردمی که معتقدند امنیت منطقه بهتر شده است.
۰/۳۳	۰/۶۶	۷۵	۹۶	۵۱۱	درصد افرادی که برای تفریح به اطراف سد می‌روند.
۰/۲۸	۰/۰۸	۰	۲	۵۲۱	تعداد خانواده‌هایی که طی زمان ساخت تا بهره‌برداری از سد در منطقه ساکن شده‌اند.
۰/۳۰	۰/۱۳	۰	۲۰	۵۴۱	تعداد کارگرانی که در منطقه ساکن شده‌اند.
۰/۳۸	۰/۳۰	۰	۳۰	۵۵۱	تعداد افراد شاغل شده به واسطه سد به‌طور مستقیم و غیرمستقیم
۰/۳۰	۰/۶۶	-۱۰۰	-۹۴	۵۸۱	تعداد خانوارهایی که به‌اجبار محل زندگی‌شان را تغییر داده‌اند.
۰/۲۵	۰/۶۰	۱۱/۱	۵۰	۵۹۱	درصد افرادی که به‌صورت مشارکتی اقدام به فعالیت اقتصادی یا غیراقتصادی کرده‌اند.
۰/۴۰	۰/۲۲	۰	۳	۶۰۱	تعداد نهادهای مردمی شکل گرفته
۰/۲۴	۰/۶۷	۲۳	۱۰۰	۶۱۱	درصد مردمی که از احداث سد رضایت دارند.
۰/۲۸	۰/۰۸	۰	۱	۶۲۱	تعداد مکان‌های رفاهی ایجاد شده به‌خاطر سد
۰/۳۰	۰/۵۹	۰	۵۳/۳	۶۴۱	درصد افرادی که معتقدند امنیت جاده‌ها به‌علت رفت‌وآمد دست‌اندرکاران سد و مسئولان بالاتر رفته است.
۰/۲۵	۰/۴۴	۷/۷۰	۷۷/۷۰	۶۵۱	درصد مردمی که معتقدند احداث سد باعث شناخته‌شدن پتانسیل‌های زیست‌محیطی، فرهنگی، و مذهبی منطقه شده است.
۰/۲۸	۰/۴۳	۳۷/۵۰	۷۷/۷۰	۶۶۱	درصد افرادی که تمایل دارند در مدیریت و نگهداری کانال‌های آبیاری مشارکت داشته باشند.
۰/۲۷	۰/۷۸	۲۳/۱	۷۷/۷۰	۶۷۱	درصد افرادی که معتقدند سد سلیمان‌شاه توانسته است مکانی برای استراحت و تفریح اهالی منطقه باشد.
۰/۳۳	۰/۳۸	۱۴/۲۰	۵۷/۱	۶۸۱	درصد افرادی که معتقدند سد باعث افزایش مشارکت روستاییان در پروژه‌های احداث و نگهداری تجهیزات آب و آبیاری شده است.
۰/۳۱	۰/۴۹	۴۶/۲	۷۵	۶۹۱	درصد افرادی که تمایل دارند در لایروبی کانال‌های آبیاری مشارکت کنند.
۰/۴۵	۰/۶۵	۳/۶	۱۰۰	۷۰۱	درصد افرادی که معتقدند درگیری در استفاده از آب برای کشاورزی بعد از احداث سد کم شده است.
۰/۳۴	۰/۴۳	۷۰	۹۳/۴	۷۱۱	درصد افرادی که تمایل دارند در زمین‌های کشاورزی‌شان کانال‌های بتنی یا نهرهای زهکشی شده احداث شود.

جدول ۳. رتبه‌بندی روستاهای تحت پوشش سد سلیمان‌شاه از نظر شاخص‌های اجتماعی براساس مدل موریس

روستا شاخص	سلیمان‌شاه	جوینکبود علیا	جوینکبود سفلی	نخودینه	شورآباد	خنجرآباد	صفائییه	سطر	قروه	غیبات‌آباد	قلعه حاجی‌امین	داشقی‌بلاغ
۴۸	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۳۲	۰/۰۲	۱	۱	۰/۲۳	۰	۱	۱	۰/۰۱	۰/۰۴
۴۹	۰/۳۶	۰/۸۲	۰/۶۳	۱	۰/۲۷	۰/۱۱	۰/۱۹	۰	۰/۵۹	۰/۹۳	۰/۸۲	۰/۴۴
۵۰	۰/۷۴	۰/۵۴	۰/۸۲	۱	۰/۷۳	۰/۵۸	۰/۷۹	۰/۶۰	۰	۰/۸۷	۰/۹۴	۰/۹۳
۵۱	۱/۰۱	۰/۸۲	۰/۸۷	۰/۷۴	۰/۵۳	۰/۱۳	۰/۴۸	۰/۹۶	۰/۸۷	۰	۱/۰۲	۰/۵۶
۵۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۵۴	۰/۵۰	۰/۱۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰
۵۵	۱	۰/۵۰	۰/۲۳	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰/۳۳	۰/۶۰
۵۸	۱	۰	۰	۰/۳۳	۰/۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰/۵۰
۵۹	۰/۵۱	۰/۹۰	۰/۴۰	۰/۵۷	۰/۶۴	۰	۰/۶۱	۰/۷۲	۰/۷۴	۰/۶۸	۱	۰/۴۹
۶۰	۰	۰/۶۷	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰
۶۱	۰/۶۵	۰/۹۰	۰/۶۵	۰/۶۳	۰/۸۷	۱	۰/۶۸	۰/۶۸	۰	۰/۶۸	۰/۶۸	۰/۶۹
۶۲	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۶۴	۰/۶۵	۰/۴۳	۰/۳۳	۱	۰/۹۸	۰/۴۷	۰/۴۷	۰/۲۶	۰	۰/۹۴	۰/۴۷	۰/۸۱
۶۵	۰/۴۹	۰/۷۷	۰/۳۷	۰/۵۰	۰/۴۹	۱	۰/۶۶	۰/۲۶	۰	۰/۲۵	۰/۴۰	۰/۳۲
۶۶	۰/۷۹	۰/۰۲	۰/۳۹	۰/۴۹	۰/۵۹	۱	۰/۴۴	۰/۵۴	۰/۶۰	۰	۰/۳۱	۰/۶۴
۶۷	۰/۹۲	۰/۹۹	۰/۸۰	۰/۶۲	۰/۷۵	۱	۰/۶۸	۰/۸۷	۰	۰/۹۵	۰/۸۸	۰/۹۸
۶۸	۰/۶۶	۰/۵۷	۰/۶۰	۱	۰/۱۲	۰/۱۹	۰/۰۲	۰/۳۳	۰/۰۳	۰/۸۳	۰	۰/۲۹
۶۹	۰/۴۰	۰	۰/۷۱	۰/۸۸	۰/۳۳	۰/۳۲	۰/۳۱	۰/۷۵	۰/۸۰	۱	۰/۲۶	۰/۲۵
۷۰	۰/۹۲	۱	۱	۰/۹۵	۰/۷۷	۱	۱	۰/۰۳	۰/۰۴	۱	۰	۰/۱۴
۷۱	۰/۱۳	۰/۶۲	۱	۰/۲۶	۰/۵۷	۰/۳۳	۰/۴۳	۰/۱۲	۰/۹۵	۰/۷۵	۰/۰۶	۰
D	۰/۴۵	۰/۴۹	۰/۴۱	۰/۴۲	۰/۳۹	۰/۳۵	۰/۳۲	۰/۳۰	۰/۲۳	۰/۴۱	۰/۳۴	۰/۳۲
رتبه‌بندی	۲	۱	۵	۳	۶	۷	۹	۱۱	۱۲	۴	۸	۱۰

بحث و نتیجه‌گیری

تحقیقات و بررسی‌های انجام‌شده نشان دادند که احداث سد سلیمان‌شاه بر منطقه تحت‌پوشش خود تأثیرات اجتماعی فراوانی دارد، که این تأثیرات برای جوامع روستایی با شرایط خاص جغرافیایی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی‌ای که کاملاً به محیط جغرافیایی وابسته‌اند، دوچندان است. همان‌طور که در تحلیل کیفی بیان شد، بررسی تأثیرات اجتماعی سد مذکور در دو بعد مثبت و منفی نشان داد که در بخش تأثیرات منفی، مردم منطقه با تهدیدهای زیادی مواجه‌اند. از آنجاکه یکی از اهداف مهم توسعه روستایی کاهش فقر در مناطق روستایی است، یافته‌های تحقیق حاضر نشان از موفقیت این پروژه در زمینه کاهش فقر در منطقه تحت پوشش دارند. سد سلیمان‌شاه از راه‌های گوناگون توانسته است نقش بسزایی در این زمینه ایفا کند. از دیگر تأثیرات اجتماعی سد، کاهش مهاجرت و حتی در مواردی مهاجرت معکوس بوده است، که این نیز از اهداف توسعه روستایی است و پروژه سد توانسته است در این زمینه هم اثربخش باشد. سد سلیمان‌شاه از نظر تأمین شغل و به‌خصوص تقویت و تنوع اشتغال غیرکشاورزی در محیط روستا نیز موفقیت خوبی داشته است. متن مصاحبه‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که این طرح از لحاظ تقویت سرمایه اجتماعی، همبستگی و انسجام اجتماعی، بالابردن امید به زندگی در مردم منطقه، حفظ امنیت منطقه، و برقراری آرامش نسبی موفق بوده و تأثیر بسزایی بر جای گذاشته است.

این بررسی نشان می‌دهد که سد مذکور به‌رغم تأثیرات مثبت اجتماعی‌اش، باعث ایجاد مهم‌ترین اثر اجتماعی منفی یعنی جابه‌جایی مردم و در نتیجه از دست‌دادن خانه‌ها، مزارع، باغ‌ها، و تعلقات اجتماعی-فرهنگی مردم دو روستا شده، که نقض آشکار حقوق اساسی مردم است. مک‌کولی و سیلنسید (۱۹۹۶)، تیل و دیگران (۲۰۰۸)، بارتولومه و دیگران (۲۰۰۰)، سرنه‌آ (۲۰۰۰)، اگره و سنسال (۲۰۰۳)، و اسکودر (۱۹۹۷) نیز در مطالعات‌شان مهم‌ترین اثر اجتماعی منفی پروژه‌های توسعه منابع آبی را تغییر مکان یا جابه‌جایی اجباری مردم عنوان

کرده‌اند. جابه‌جایی اجباری به‌نوعی باعث کاهش مشارکت و در نتیجه مقاومت مردم در مقابل پیشرفت این‌گونه پروژه‌ها می‌شود.

نتایج این بخش از پژوهش با نتایج مطالعات هوانگ و دیگران (۲۰۰۷)، کمسیون جهانی سدها (۲۰۰۰)، و لی و دیگران (۲۰۰۱) مطابقت دارد. آنها نیز در مطالعه‌شان به این نتیجه رسیدند که جابه‌جایی اجباری مردم و نقل مکان‌شان آشکارا با تشدید افسردگی و مقاومت‌شان در مقابل این‌گونه پروژه‌ها ارتباط دارد. افزون بر این، مشخص گردید که تعدادی از خانوارهای منطقه تحت پوشش شبکه سد (مردم دو روستای قلعه جوق و قمام) به دلیل جابه‌جایی، شغل اولیه‌شان را از دست دادند و در محل اسکان جدید نیز اقدامی جدی برای اشتغال آنها صورت نگرفت. به همین خاطر جمعیت جابه‌جا شده عملاً از چرخه تولید کنار رفته و درآمد پیشینش را از دست داده و منجر به نارضایتی افراد شده است. در میان تأثیرات منفی اجتماعی سد سلیمان‌شاه توسعه نامتوازن مهم‌ترین عامل در کاهش مشارکت مردم در پروژه‌های توسعه و مدیریت و نگهداری آنها بود که به‌نوعی باعث مقاومت مردم در برابر اجرا و بهره‌برداری از این‌گونه پروژه‌ها می‌شود. این نتیجه با نتایج مطالعه تامانه و پوتینگر (۲۰۰۶) نیز مطابقت دارد. آنها هم عنوان کردند که تسهیم نامتوازن منافع حاصل از پروژه و مشکلات ناشی از جابه‌جایی مردم مانعی در مشارکت مردم و در نتیجه رسیدن به اهداف پروژه‌های توسعه است. از دیگر تأثیرات مهم سد سلیمان‌شاه توسعه صنعت توریسم و جذب گردشگر است. سد مذکور هر سال گردشگران زیادی را به شهر سنقر و منطقه تحت پوشش خود جلب می‌کند، که از جنبه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی در خور تأمل است و پیامدهای مثبت فراوانی در پی دارد.

نتایج این پژوهش نشان می‌دهند که سد سلیمان‌شاه ضمن داشتن تأثیرات مثبت فراوان، پیامدهای اجتماعی منفی زیادی نیز در منطقه تحت پوشش شبکه آبیاری و زهکشی سد داراست. ازین رو می‌بایست سیاست‌هایی اتخاذ شوند که موجب تقویت تأثیرات مثبت و به

افسانه ملک حسینی و علی اصغر میرک زاده _____ ارزیابی تأثیرات اجتماعی سد سلیمان شاه سنقر بر روستاهای...

حداقل رساندن تأثیرات منفی گردند تا با توجه به اجتناب ناپذیر بودن برخی تأثیرهای منفی، تبعات اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی جبران ناپذیر برجای نماند.

منابع

بکر، هنک و وانکلی، فرانک، ۱۳۸۸، راهنمای بین‌المللی برآورد پیامدهای اجتماعی، ترجمه هادی جلیلی، انتشارات جامعه‌شناسان.

بنی‌اسدی، محسن، ۱۳۷۴، تأثیر طرح‌های آبخوان‌داری آب باریک بم بر وضعیت اقتصادی-اجتماعی ساکنین، مرکز تحقیقات آبخیزداری.

بیات، مجتبی، ۱۳۸۶، ارزیابی اجتماعی پروژه انتقال آب از میدان محمدیه تهران به شهرستان‌های اسلام‌شهر، شهریار و رباط‌کریم جهت مصارف کشاورزی، تاریخ دسترسی: ۲۰ بهمن ۱۳۸۹.

رحمتی، علیرضا و نظریان، اصغر، ۱۳۸۸، آثار اقتصادی-اجتماعی و محیط‌زیستی سکونتگاه‌های مشمول جابه‌جایی ناشی از ایجاد سدها (مطالعه موردی سد گتوند علیا، رودخانه کارون)، پژوهش‌های محیط‌زیست، سال اول، شماره ۲، صص. ۶۶-۵۳.

سایت توسعه پژوهان معاصر، مؤسسه تخصصی ارزیابی تأثیرات اجتماعی (اتا).

شایان، حمید، جوان، جعفر و کدیور، علی‌اصغر، ۱۳۸۸، تحلیل اثرات اجتماعی، اقتصادی، و محیطی سدهای کارده مشهد و بیدواز اسفراین، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۳، صص. ۴۳-۲۰.

شرکت مدیریت منابع آب ایران، معاونت پژوهش و مطالعات پایه، دفتر استانداردها و معیارهای فنی، ۱۳۸۴، دستورالعمل ارزیابی اثرات طرح‌های سدسازی بر محیط‌زیست (مرحله اجمالی)، صص. ۳۴-۱.

شکوری، علی و عسگری، نقی، ۱۳۹۱، ارزیابی عملکرد برنامه‌های مسکن روستایی و تأثیرات آن بر کیفیت ساخت‌وساز مناطق روستایی در برنامه چهارم توسعه (مطالعه موردی: استان هرمزگان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره ۲ (پیاپی ۱۰)، صص. ۱۵۲-۱۱۹.

طالبیان، سیدامیر و عمرانی مجد عبدالله، ۱۳۸۷، ارزیابی تأثیرات اجتماعی پروژه‌های صنعت نفت و گاز، فصلنامه مدیریت منابع انسانی در صنعت نفت، موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی، شماره ۱، پایگاه مقالات علمی مدیریت www.SYSTEM.PARSIBLOG.com.

فاضلی، محمد، ۱۳۸۹، ارزیابی تأثیرات اجتماعی، انتشارات جامعه‌شناسان، تهران.

کریمی، فرزاد، احمدوند، مصطفی و کریمی، فرشاد، ۱۳۹۱، سنجش درجه اثرگذاری کارخانه ذوب آهن کردستان بر توسعه نواحی روستایی پیرامون، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال سوم، شماره ۳ (پیاپی ۱۱)، صص. ۵۸-۳۳.

کمیسیون جهانی سدها، ۱۳۸۶، سدها و توسعه چارچوب جدید برای تصمیم‌گیری، ترجمه محمدسعید کدیور، انتشارات مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

یاری حصار، ارسطو، بدری، سیدعلی و فرجی سبکبار، حسنعلی، ۱۳۹۰، سنجش و ارزیابی پایداری حوزه روستایی کلان‌شهر تهران، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره ۴ (پیاپی ۸)، صص. ۱۲۲-۸۹.

Bartolome, L.J., Wet, CH.D., Mander, H., & Nagraj, V.K., 2000, **Displacement, Resettlement, Rehabilitation, Reparation, and Development**, World Commission on Dams, Cape Town.

Cernea Michael M., Kudat Ayse, 1997, **Social Assessments Better Development, Case Studies in Russia and Central Asia**, for Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series, No. 16.

Cernea, M.M., 2003, **For a New Economics of Resettlement: A sociological critique of the compensation principle**, International Social Science Journal 55 (175), PP. 37-45.

Egre, D., & Senecal, P., 2003, **Social Impact Assessments of Large Dams throughout the World: lessons learned over two decades**, Impact Assessment and Project Appraisal 21 (3), PP. 215-224.

Hwang, S.S., Xi J., Cao, Y., Feng, X., & Qiao, X., 2007, **Anticipation of Migration and Psychological Stress and the Three Gorges Dam Project China**, Social Science and Medicine 65 (5), PP. 1012-1024.

Interorganizational Committee on Guidelines and Principles for Social Impact Assessment, 1995, **Guidelines and Principles for Social Impact Assessment**, Environment Impact Assessment Review, Vol. 15, PP. 11-43, Journal homepage: www.elsevier.com/locate/jenvman.

- Li, H., Waley, P., & Rees, P., 2001, **Reservoir Resettlement in China: Past Experience and the Three Gorges Dam**, The Geographical Journal, 167(3), PP. 195–212.
- McCully, P. & Sileneced, R., 1996, **The Ecology and Politics of Large Dams**, London, Zed Books.
- Scudder, T., 1997, **Social Impacts of Large Dams**, In: Dorcey, T. (Ed.), Large Dams: Learning from the Past. IUCN, Gland, Switzerland.
- Thamae, M.L., & Pottinger, L., 2006, **On the Wrong Side of Development: Lesson Learned From the Lesotho Highlands Water Projects**, Transformation Resource Center, Maseru.
- The World Commission on Dams, 2000, **Dams and Development: A New Framework for Decision Making**, Earthscan Publications Ltd, London and Sterling, VA.
- Tilt, B., Braun, Y., & He, D., 2008, **Social Impacts of Large Dam Projects: A comparison of international case studies and implications for best practice**, Journal of Environmental Management 90 (2009) S249–S257.
- Western, J., & Lynch, M., 2000, **Overview of the SIA Process**, PP. 35-62. In Laurence R. Goldman. Social Impact Analysis: An Applied Anthropology, Berg. www.nmfs.noaa.gov/sfa/social_impact_guide.htm.

